

... ચિકિત્સા માં ચરક શ્રેષ્ઠ છે...

વાર્ણવેલ ઔષધ યોગ માં વપરાતી વનસ્પતિઓ ની ઓળખ અને પરીચય નહી હોય તો જોઇએ એવી સફળતા ચિકિત્સા માં નહી મળે... પુર્નવસુ આત્રેય આ જ બાબત અગ્નિવેશ ને ચરકસંહિતા ના સૂત્રસ્થાન ના પહેલા અધ્યાય માં ભાર પૂર્વક જણાવે છે...

પહેલા અધ્યાય માં શરીર સંશોધન અર્થે જે વનસ્પતિ મૂળ વપરાય છે એવી ૧૬ તથા ફળ કે બીજવપરાય છે એવી ૧૯ ક્ષીર વપરાતી હોય એવી ૩ અને છાલ વપરાતી હોય એવી ૩ એમ કુલ ૪૧ વનસ્પતિઓના નામ અને ઉપયોગીતા ટૂંક માં કહી છે...

આ PDF દ્વારા આજના સમય માં એ વનસ્પતિઓ કઇ કઇ હોઇ શકે એ જણાવા જણાવવાનો પ્રયાસ કરેલ છે...

સંકલન અને રજુઆત :

ડૉ.ભાવેશ મોઢ (ગાંધીધામ-કચ્છ)

98 79 07 24 45

9:49 PM

VISIT...

LANZAROTE
Caliente.COM

ષોડશ મૂલીની।

ચરકસંહિતા ના સૂત્રસ્થાન ના પહેલા અધ્યાય માં
વમન વિરેચન અને શિરોવિરેચન માં ઉપયોગી ૧૬
વનસ્પતિઓ કે જેઓનાં માત્ર મૂળીયા ઉપયોગ માં
લેવાય છે એનું વર્ણન કરેલ છે...

અહિંયા એ વનસ્પતિઓ ને મૂળ સંસ્કૃત નામ ના
અર્થ સાથે ગુજરાતી અને વૈજ્ઞાનિક નામ સહિત
સચિત્ર દર્શાવવા ની કોશીશ કરેલ છે...

1.. હસ્તિદંતિ

હાથી ના દાંત જેવા મજબૂત માંસલ અને મોટા
મૂળિયાં ધરાવતી વનસ્પતિ જેને **નાગદંતિ** પણ
કહે છે..

હસ્તિ અને નાગ શબ્દ પ્રભાવશાળી વિશાળકાય
માટે વપરાય છે...

વૈજ્ઞાનિક નામ **Corton Oblongifolium** છે
ઉત્પત્તિ સ્થાન બંગાલ પ્રાંત મનાય છે અને ત્યાંથી
જ બજાર માં આવે છે...

આના મૂળીયા વિરેચન માટે વપરાય છે...

Croton oblongifolius Roxb.

हस्तिदंति (मूलीनी)

2... હૈમવતી

સુવર્ણ સમાન દેખાતી...

ગુજરાતી માં જેને ઘોળી વજ કહે છે... જેનું
વૈજ્ઞાનિક નામ Iris ensata Thunb છે... આ
વનસ્પતિ ના ફૂલ ની પાંખડી ની વચ્ચે સુવર્ણ
GoldenColour રચના જોવા મળે છે જેથી
એને સુવર્ણ સદશ હૈમવતી કહેવાય છે...

આના મૂળ છર્દને એટલે કે ઊલટી માં વપરાય
છે...

11:09 AM

Iris ensata Thunb

हैमवती

હૈમવતી

ધોળી વજ

हैमवती (मूलीनी)

धोणी वज

3.. શ્યામા

ત્રિવૃત ના જ દિર્ઘકાલીન જમીન માં રહી ને
પરીપક્વ થયેલ મૂળ સૂકાતાં કાળાશ પડતાં રંગ ના
થાય છે... જેને શ્યામા તરીકે વિદ્વાનો જાણે છે...
જે તીવ્ર વિરેચન કરનારાં હોય છે...

4.. ત્રિવૃત

ત્રણ વળ વાળુ પ્રકાંડ ધરાવતી વનસ્પતિ... આ
વનસ્પતિ ના ફળ તથા ફુલ માં પણ ત્રણવૃત
દેખાય છે એથી એને ત્રિવૃત કહે છે...
ગુજરાતી નામ નસોતર છે વૈજ્ઞાનિક નામ
Operculina turpethum છે...
ત્રિવૃત ના તાજા કાઢેલા મૂળીયા સવાર ના
સૂર્યોદય માફક અરુણ એટલે કે લાલ હોય છે અને
એ સુખવિરેચનીય છે...

પ્રિયવ્રત શર્મા નું લખવું છે કે સંહિતા માં જ્યાં
ત્રિવૃત અને શ્યામા એક સાથે ઉલ્લેખાયેલ છે
ત્યાં શ્યામા એ અલગ વનૌષધિ વેલ હોય એવું
લાગે છે...

The image shows several pieces of dried, woody roots, likely of the Shyamala plant, arranged on a solid blue background. The roots are light brown to tan in color, with a rough, textured bark and a lighter, fibrous interior. They are cut into various lengths and shapes, some showing the characteristic branching or knotting of the plant. Overlaid on the center of the image is the word 'श्यामा' in a large, bold, yellow font with a black outline.

श्यामा

त्रिवृत

Operculina turpethum (L.) Silva Manso

त्रिवृत

Opereculina turnpetum (L.) Silva Manso

त्रिवृत

अरुणाभ मूलीनी

5..અધોગુડા

નીચે ના ભાગે વિંટાળાઇ ને રક્ષણ કરે... અધોભાગ ના દોષ ને વિંટી ને બહાર કાઢી શરીર નું રક્ષણ કરે...

વૈજ્ઞાનિક નામ Euphoria Nivulia

આપણે ત્યાં ખેતર ની ફરતે જે જીવંત - રક્ષક વાડ તરીકે થોર ઉછેરાય છે તે સ્નુહી અથવા સુધાવૃક્ષ જેને euphoria Caducifolia છે જેનું ઔષધી માં પ્રયોજ્ય અંગ ક્ષીર છે...

આ જ અધ્યાય ના અંતે સ્નુહી ક્ષીર ને વમન અને વિરેચન માટે ગણાવે છે.. જે પણ સાબિત કરે છે કે અધોગુડા અને સ્નુહી અલગ પ્રજાતી છે...અને મહાવૃક્ષ તરીકે જે થોર ની પ્રજાતી છે એ દરીયાઇ આબોહવા જમીન માં થાય છે જેને euphoria Neriifolia થી ઓળખી શકાય છે...

ચરકસંહિતા માં દરેક દરેક સૂત્ર અને એમાં આવતાં પ્રત્યેક શબ્દ લખવા પાછળ ઘણું ઊંડું ચિંતન છે... ઔષધ દ્રવ્યો અને અન્ય શબ્દો ના પર્યાય થી ટીકાકારો એ મૂળ હાર્દ સમાન અર્થ માં વિસંવાદીતા અને સંદિગ્ધતા ક્ષિએટ કરેલ છે...

ચરકસંહિતા ગ્રંથ નું બંધારણ શ્રેષ્ઠ છે... એની ખાતરી કરાવવા ગ્રંથકાર પોતે જ તંત્રયુક્તિ નું વિવેચન કરે છે અને એ પ્રમાણે ગ્રંથ નિર્માણ કરાયો છે એવી બાંહેધરી આપે છે...

Euphoria Nivulia

अधोगुडा (मूलीनी)

અધોગુડા

EUPHORBIA NIVULIA

6..સપ્તલા

જે સાત ને ઓછા કરે છે...

આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિકોણ થી મન બુદ્ધિ તથા પંચ
ઇન્દ્રિય ના વિષયો એમ સાત પ્રકાર ના દોષો ને
ઓછા કરવા માં જે ઉપયોગી છે તે સપ્તલા...

આયુર્વેદિક દ્રષ્ટિકોણ થી સાતેય ધાતુઓ ની શુદ્ધિ
કરનાર સપ્તલા...

વિદ્વાનો આને શિકાકઘ (ચિકાખાઘ) ગુજરાતી
માં કહે છે લેટીન નામ Acacia Concinna છે..

આના મૂળ વિરેચન માં પ્રયોજાય છે...

પ્રેક્ટીકલી આની ફલશીંગ નો ચવફૂટ પાઉડર કરો
તો જબરી છીંકો આવે છે એટલે કે શિરોવિરેચન
થઈ જાય છે...

11:14 AM

सप्तला

Acacia concinna
Fabaceae

શિકાકાઈ

7..શ્વેતનામા

વિદ્વાનો શ્વેત પુષ્પ ની અપરાજીતા તરીકે આ
વનસ્પતિ ને ઓળખાવે છે...

જેના સંસ્કૃત નામ ગીરીકર્ણિકા પર થી ગુજરાતી
માં ગરણી કહે છે...

જ્યારે ઘેરા આસમાની રંગ ના પુષ્પ વાળી
અપરાજીતા ને વિષ્ણુકાંતા કહે છે પ્રભુ વિષ્ણુ નો
શરીર નો રંગ નીલો બતાવેલ છે...

વૈજ્ઞાનિક નામ : Clitoria Ternatea છે

શિર્ષવિરેચન માં આના મૂળીયા પ્રયોજાય છે...

11:15 AM

Clitoria Ternatea

श्वेतनाभा (मूलीनी)

विष्णुकांता

अपराजिता

8..પ્રત્યેક શ્રેણી

સરખા ભાગે , સમાન રીતે એટલે દંતી ના છોડ
પ્રત્યેક પર્ણ અને એના પત્રકોણ માંથી પુષ્પદંડ,
ફળ, ફળ નો આકાર વગેરે એક સમાન હોવાથી
એને પ્રત્યેકશ્રેણી કહ્યું છે..

આના મૂળ હાથી ના દાંત સમાન દેખાય છે એટલે
દંતી... હસ્તિ નો અર્થ વિશાળતા બતાવવા થાય
છે... એટલે પ્રથમ જે બતાવેલ છે એનાથી આ
પ્રજાતી ના મૂળીયા સાપેક્ષે આકાર - કદ માં નાના
હોય છે...

ગુજરાતી માં નેપાળો કહે છે નેપાળ માં થતો હશે
એટલે...

વૈજ્ઞાનિક નામ Baliospermum
Montanum..

આના મૂળીયા વિરેચન માટે વપરાય છે...

11:16 AM

Baliospermum Montanum

प्रत्येक श्रेणी (मूलीनी)

A close-up photograph of a plant stem with several green, ribbed seed pods. The pods are elongated and have a distinct white line running down the center. The background is blurred green foliage.

दंति

प्रत्येक श्रेणी

दंति मूल

प्रत्येक श्रेणी

दन्ति मूल

9..ગવાક્ષી

ગાં ભૂમિમ્ અક્ષ્ણોતિ વ્યાઘ્નોતિ આ વનસ્પતિ
જે ભુમી પર ઉગે છે, એના પર છવાઇ જાય
છે... બીજા અર્થ માં ગાય ની આંખ જેવા ફળ
ધરાંવતી...

વિદ્વાનો આ વનસ્પતિ ને ઇંદ્રવારુણી કહે છે...
પણ ઇંદ્રવારુણી ની ત્રણેક જાતી પૈકી ની એક
પ્રજાતી જેના ફળ નાના અને રૂવાંટી વાળા હોય
છે ; જેને ગુજરાત માં ગાયવસુકણાં કહેવાય છે
એ વનસ્પતિ ને ગવાક્ષી જાણવી ...

એનું વૈજ્ઞાનિક નામ Citrullus Colocynthis

વિરેચન યોગ માં આના મૂળીયા પ્રયોજાય છે...

Citrullus Colocynthis

गवाक्षी (मूलीनी)

गवाक्षी

गायवसुकृष्णं

गवाक्षी मूलीनी

10. જ્યોતિષ્મતી

જેમાં તેજ/અગ્નિ નો ગુણ રહેલ છે એવી
વનસ્પતિ...

જ્યોતિષ્મતિ ના બીજ ને ગુજરાતી માં
માલકાંગણા કહે છે.. આ બીજ ના રંગ રૂપ અને
ગંધ લાલ સૂકા મરચા ના પાઉડર જેવા હોય છે...
અને પિત્તવર્ધક હોય છે... એટલે ઉપર ની જે
વ્યુત્પત્તિ જ્યોતિઃ અસ્તિ અસ્ય ઇતિ જ્યોતિષ્મતી
બરાબર લાગુ પડે છે...

વૈજ્ઞાનિક નામ Celastus Paniculata છે...
મૂળ નો પ્રયોગ શિરોવિરેચન (નસ્ય) માં કરવાનું
જણાવેલ છે...

11:17 AM

Celastrus Paniculata

ज्योतिष्मती (मूलीनी)

ज्योतिष्मती

भालङ्गाणी

માલકાંગણા (બીજ)

11. બિમ્બી

જેનું પ્રતિબિંબ પડે... જેની છાપ મન માં અંકિત
થઈ જાય એવું આકર્ષક ફળ વાળી વનસ્પતિ...
જંગલી કડવી ઘીલોડી ના વેલ પર પાકેલ બિમ્બી
ફલ આકર્ષે છે...

વૈજ્ઞાનિક નામ *Cephalandra Indica*

મૂળ નો ઉપયોગ છર્દને ચરક માં લખેલ છે...

11:18 AM

A photograph of a Cephalandra Indica plant. The image shows several large, heart-shaped green leaves with prominent veins. Two large, bright red, elongated fruits are visible, hanging from the plant. Two white flowers with five petals and a yellow center are also shown. The background is dark and out of focus.

Cephalandra Indica

बिम्बी (कडवी घीलोडी)

A photograph of a bitter melon fruit hanging from a vine. The fruit is green and elongated with a small stem at the top. It is surrounded by large, green, lobed leaves. The background is slightly blurred, showing more foliage and a bright sky.

बिम्बी

घीबोडी / टींडोरा

12.. શણપુષ્પી

શણ નો અર્થ (શ = સુખ , અણ= અલ્પ દર્શાવતો પ્રત્યય) **નાનું પણ સુખ આપનાર..** શણ ના રેષા માંથી દોરડા અને વસ્ત્ર બનાવવા માં આવતાં એટલે એ વનસ્પતિ સ્વનામ ખ્યાતિપ્રાપ્ત હતી.. એના પુષ્પો જેવા આકાર ની અન્ય વનસ્પતિ ને શણપુષ્પી કહે છે... એની ફલશીંગ સૂકાઈ જાય ત્યારે ઘુઘરાં ની માફક ખખડે છે એટલે ગુજરાતી માં એને **ઘુઘરાં** કહે છે..

વૈજ્ઞાનિક નામ Crotalaria Spectabilis

મૂળ નો ઉપયોગ છર્દને ચરક માં લખેલ છે.

11:18 AM

Crotalaria Spectabilis

शणपुष्पी (मूलीनी)

13.. વિષાણિકા

વિષ + અણ + ઙ્ક થી બનેલ શબ્દ છે.. વિષ નો અર્થ ઝડપથી વિંટી લેવું (આચ્છાદિત કરવું) થાય છે... વિષાણીકા થી મોટાભાગ ના વિદ્વાનો ટીકાકાર ડહાણ નો મત ગ્રાહ્ય રાખી ને મેષશ્રંગી લે છે...

જ્યારે બાપાલાલ ગ. વૈધ તર્ક અને ઉદાહરણ સાથે નિઘંટુ આદર્શ માં ચમારદુધેલી જેનું વૈજ્ઞાનિક નામ Pergulauria Daemia છે...એને જણાવેલ છે... અને સંશોધન ના ઉપયોગ પરત્વે એ વધુ યોગ્ય લાગે છે ..

વિષાણીકા ના મૂળ વિરેચન માં પ્રયોજાય છે...

Pergularia Daemia

विषाणिका (मूलीनी)

विषाणिका

यभारदुधेली

14..અજગંધા

અજ એટલે બકરૂ... બકરા ના જેવી ઉગ્રગંધી
વનસ્પતિ તરીકે સફેદ પુષ્પો ની તલવણી છે... જેનું
વૈજ્ઞાનિક નામ Gynandropis Gyndndra છે..
અજગંધા ના મૂળીયા વિરેચન માટે વપરાય છે...

11:21 AM

Gynandropis Gynandra

अजगंधा (मूलीनी)

અજગંધા

ધોળી તલવાણી

15..દ્રવન્તિ

દ્રુ + અન્તિ જે ઝડપી નિવેડો લાવે છે..

દ્રવન્તિ થી મોટાભાગ ના વિદ્વાનો ગુજરાતી માં
ઓળખાતી રતનજોટ એટલે કે *Jatropha*
Glandulifera ને ગણાવે છે..

આના મૂળ વિરેચન માં પ્રયોજાય છે...

11:21 AM

A photograph of a Jatropha glandulifera plant, showing its characteristic palmately 5-lobed green leaves and a central inflorescence with small yellow flowers. The text "Jatropha Glandulifera" is overlaid in yellow with a blue outline at the top, and "द्रवन्ति (मूलीनी)" is overlaid in yellow with a blue outline in the center.

Jatropha Glandulifera

द्रवन्ति (मूलीनी)

16..ક્ષીરિણી

આ સંદિગ્ધ છે ... વિદ્વાનો નો મતમતાંતર છે...
એમ છતાંય ડોડી ની એક જાત અર્કપુષ્પી જે
ખીરડોડી નામે ઓળખાય છે જેનું વૈજ્ઞાનિક નામ
Holo Stema Rheedii છે... એના ગુણકર્મ
આને વધુ મેળે આવે છે...

આના મૂળ વિરેચન માં પ્રયોજાય છે... 11:22 AM

A photograph of a Holostema Rheedii plant. The image shows two flowers with white petals and deep red or maroon markings, particularly on the lower petals. The flowers have a yellow center. They are surrounded by large, green, heart-shaped leaves with prominent veins. The background is a soft-focus green.

Holostema Rheedii

क्षीरिणी

ક્ષીરિણી

ખીરડોડી

ચરકસંહિતા ના સૂત્રસ્થાન ના પહેલા અધ્યાય માં
16 મૂલીની ના વર્ણન બાદ 19 ફલીની નું વર્ણન
કરેલ છે.. આ વનૌષધિઓ ના ફળ કે બીજ નો
ઉપયોગ વમન વિરેચન આસ્થાપન શિરોવિરેચન
વિગેરે શરીર સંશુદ્ધિ માટે ના ઔષધ યોગ માં કરવા
માં આવે છે...

1..શંખિની (

શङ्खवत् पुष्पम् अस्ति अस्याः । शङ्ख +इनिः
જેના પુષ્પ શંખ સમાન દેખાય છે એ શંખીની
વનસ્પતિ...

વિદ્વાનો માં આ વનસ્પતિ માટે ઘણાં મતમતાંતર
છે જેમાં કોઈએ શંખપુષ્પી લીધી છે તો કોઈએ
આંખકુટામણી...

આ શંખીની વનસ્પતિ ના ગુણકર્મ શંખપુષ્પી
કરતાં વધુ મેળે આંખકુટામણી ની સાથે
બંધબેસતા આવે છે... આંખકુટામણી ના ઉપપર્ણ
ની રચના શંખ સદૃશ છે અને જે પુષ્પદંડ ની પાસે
જ હોય છે વળી પુષ્પ ખરી ગયા પછી પણ ઉપપત્ર
જોવા મળતું હોય છે..આથી એને પુષ્પ સમજી ને
શંખીની નામ અપાયું હશે ...

આંખકુટામણી નું વૈજ્ઞાનિક નામ Ctenolepis
cerasiformis છે. આના ફળ વિરેચન માં
પ્રયોજાય છે...

Ctenolepis Cerasiformis

शंखिनी

શંખિની

આંખફુટાભણી

શંખિની
આંખફુટામણી

શંખ

શંખિની
આંખફુટામણી

May.16,2018

PhotoDirector

2.. વિડઙ્ગ

વિડ્ + અંગ વિડ એટલે આક્રોશ... વાવડીંગ ના બીજ (વિડઙ્ગ તંદુલ) જેને ખાંડતા બહુ મહેનત પડે છે..એટલે ખાંડનારા ને આક્રોશ આવે છે..

બીજા અર્થ માં મંદજઠરાગ્નિ, શૂલ, આધ્માન, વિબંધ વિગેરે નો આક્રોશ પૂર્ણ રીતે નાશ કરે છે આથી વિડતિ ભિનતિ વિડઙ્ગ.

ગુજરાતી માં વાવડીંગ અને વૈજ્ઞાનિક નામ Embelia Ribes છે... આના ફળ નો વિરેચનયોગ માં ઉપયોગ થાય છે...

12:36 PM

A photograph of a branch of the Embelia Ribes plant. The branch is light brown and woody, with several large, green, ovate leaves attached. The leaves have prominent veins and slightly wavy margins. Numerous small, round berries are clustered along the branch. Most berries are green, but one cluster on the right shows some berries that have turned black, indicating ripeness. The background is a soft-focus green, suggesting a natural outdoor setting.

Embelia Ribes

विडङ्ग

A close-up photograph of a large quantity of small, dark, round seeds, likely mustard seeds, spread out on a bright yellow surface. The seeds are densely packed in the center and become more sparse towards the edges. The lighting is even, highlighting the texture of the seeds.

विडङ्ग फलानि

वावडींग

3.. ત્રપુસ

ત્રપ (શરમાવવું) + ઉસ (બળવું)

અર્થ સમજી શકાય છે... શબ્દો માં વ્યક્ત કરવો
મુશ્કેલ છે...

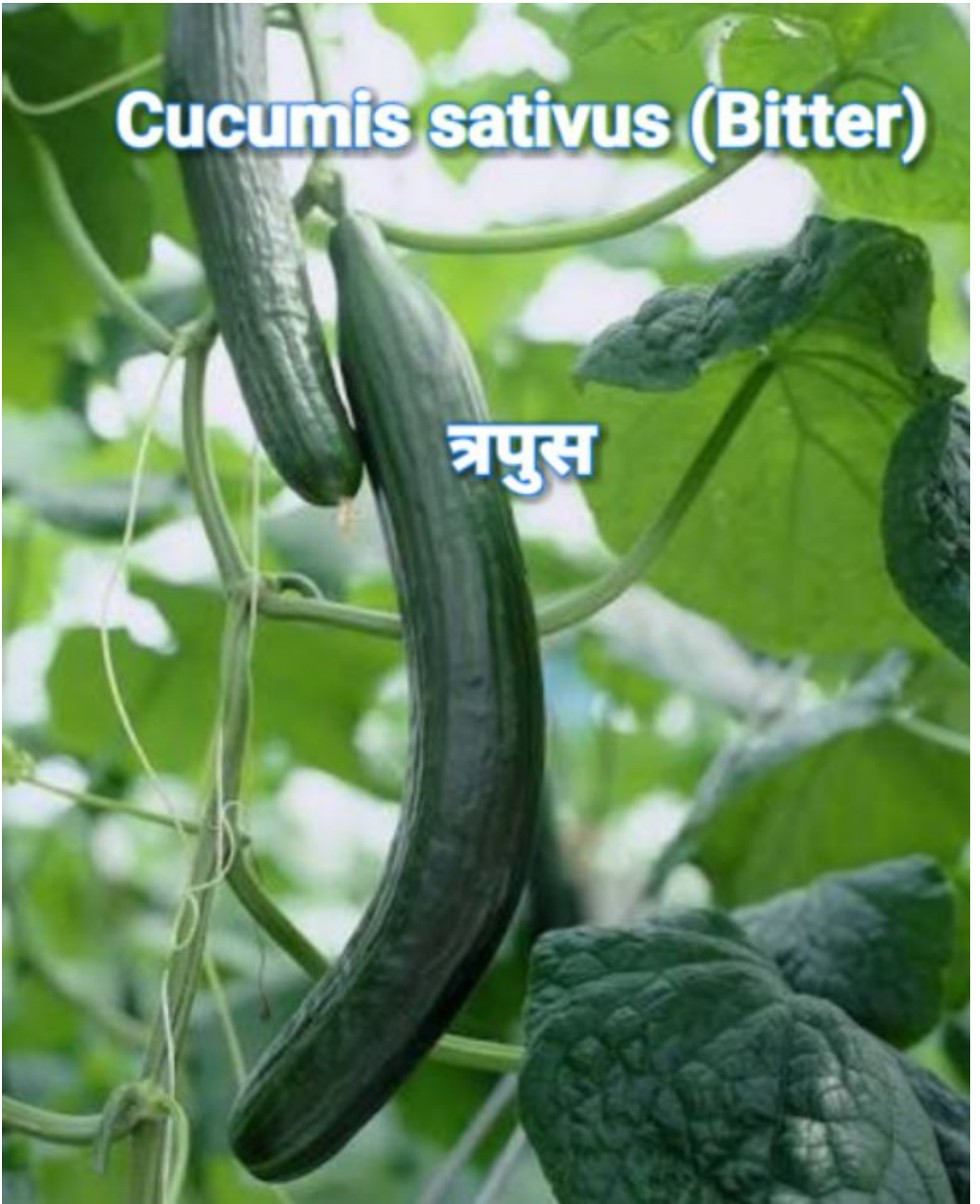
વિદ્વાનો કડવી કાકડી ના ફળ ને ત્રપુસ તરીકે લે
છે અને વમન માં તેમજ આસ્થાપન માં પ્રયોજાય
છે...

વૈજ્ઞાનિક નામ Cucumis sativus છે પણ કડવી
પસંદ કરવી...

12:37 PM

Cucumis sativus (Bitter)

त्रपुस

4..મદન

ઉન્મત કરનાર... એવું સુખ કે જે આનંદ ની માત્ર
ઝલક દેખાડે... પ્રબળતા થી ઉત્સુક કરે...
ગુજરાતી માં જેને મીંઢળ કહે છે.. અને પ્રબળ
વામક દ્રવ્ય છે...વૈજ્ઞાનિક નામ Randia
Dumetorum છે...

મીંઢળ ના ફળ ની મીંજ ને વમન તથા આસ્થાપન
યોગો માં પ્રયોજવા માં આવે છે...

12:44 PM

Randia Dumetorum

मदनफल

मदन

भींङ्ग

5..ધર્માગાવ

ધામ એટલે સુર્ય સમાન તેજ... કફ - આમ દોષ ને
વમન દ્વારા દૂર કરી ને કાંતી - તેજ શરીર માં પ્રગટ
કરનાર (લાવનાર) વનસ્પતિ

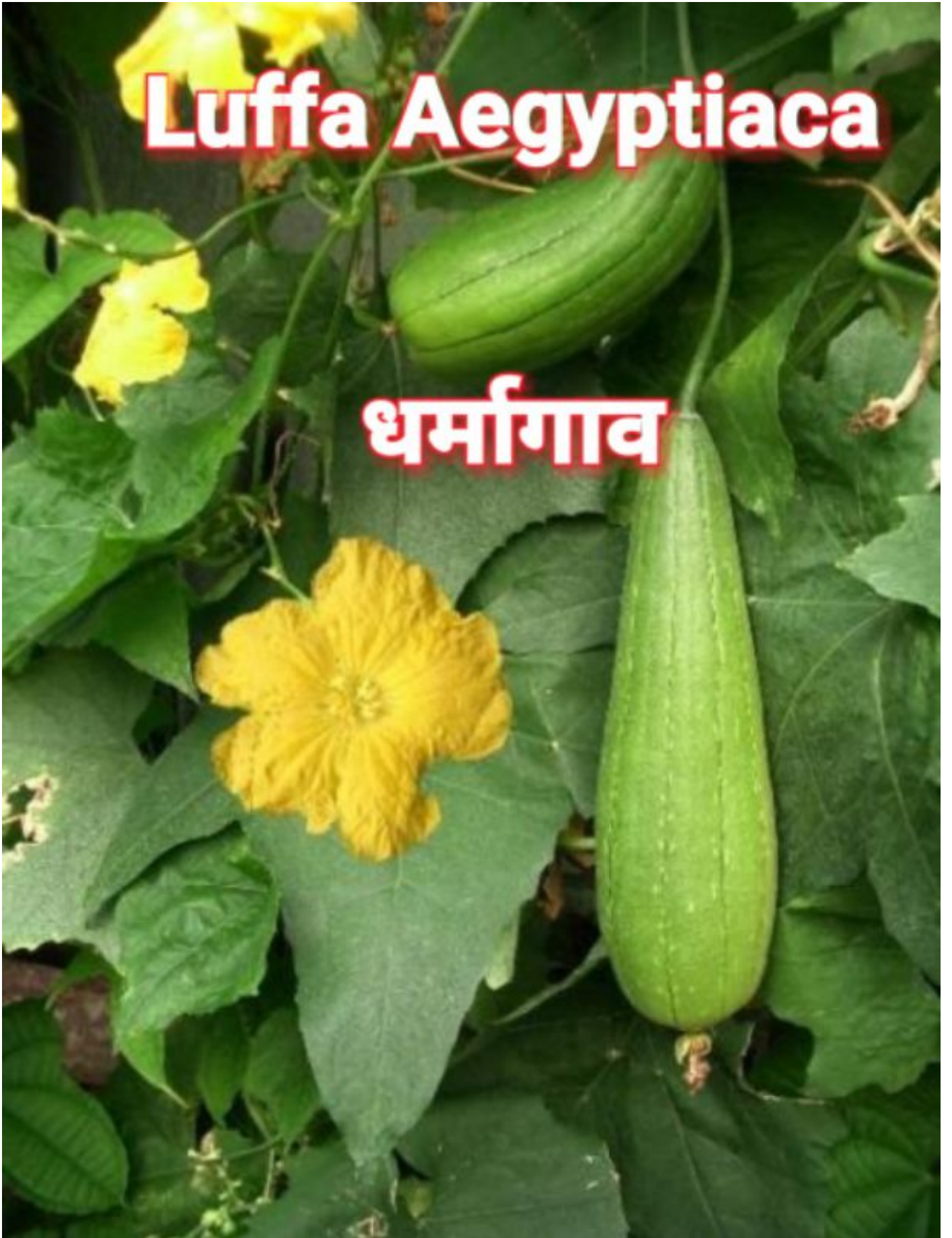
ગુજરાતી માં જે ને ગલકાં કહે છે વૈજ્ઞાનિક નામ
Luffa Aegyptiaca છે..

કડવા ગલકાં ને વમન તથા આસ્થાપન યોગો માં
પ્રયોજવા માં આવે છે...

12:54 PM

Luffa Aegyptiaca

धर्मागाव

A photograph of a green bitter melon fruit and a yellow flower on a vine. The fruit is long, green, and covered in characteristic bumps (warts). It is positioned vertically on the right side of the image. To its left is a large, bright yellow flower with five petals. The background is filled with green leaves and vines of the same plant.

धर्मागाव

कडवुं गलकुं

6..ઇક્ષ્વાકુ

જે વનસ્પતિ ને તોડતાં " ઇક્ષુ " જેવો અવાજ થાય છે એ ઇક્ષ્વાકુ... ગુજરાતી માં જેને કડવી તુંબડી કહે છે. વૈજ્ઞાનિક નામ Lagenaria Vulgaris છે..

કડવીતુંબડી ના ફળ વમન તથા આસ્થાપન યોગો માં પ્રયોજવા માં આવે છે...

1:03 PM

Lagenaria Vulgaris

इक्ष्वाकु

इक्ष्वाकु

कडवी तुंबडी

7..જીમૂત

જી (જીવન-પ્રાણ) + મૂત (જોડાયેલું-સંબંધિત)

જે જીવન સાથે જોડાયેલ છે એ ...

મેઘ (જે વાદળ વર્ષા માં વરસે એ) ને પણ જીમૂત કહે છે ..

કેમ્પબેલ હોસ્પિટલ કલકત્તા ના એમ.ડી. ડૉક્ટર હેમચંદ્ર સેન ની એક નોંધ છે કે, Luffa Echin-ata (જીમૂત) ના ટીંક્યર ની મૂત્રલ અસર સોજા તેમજ Cirrhosis of liver ના દર્દી માં ઘણી હિતકારી હોય છે.. એના જેવા શ્રેષ્ઠ; બીજા કોઈ મૂત્રલ દ્રવ્ય એમના પ્રયોગ માં સાબિત થયા નથી... એટલે કે જીમૂત

મેઘ ની જેમ મૂત્રલ અસર કરે છે.. એજ રીતે કમળા માં જીમૂત ના ફળ નું નસ્ય આપતા મેઘ વરસે એમ દુષ્ય નાસાસ્ત્રાવ માં બહાર નીકળે છે... ગુજરાતી માં આને ફૂકડવેલા કહે છે.. ચરકસંહિતા માં વમન અને આસ્થાપન યોગો માં પ્રયોજ્યા છે...

A photograph of a Luffa Echinata plant, also known as the spiny gourd. The image shows green, heart-shaped leaves, thin, curly tendrils, and several small, white, five-petaled flowers. Two prominent, green, spiky fruits are visible. The text "Luffa Echinata" is overlaid in the top left in a bold, white font with a red outline. The Hindi name "जीमूत" is overlaid in the center in a similar bold, white font with a red outline.

Luffa Echinata

जीमूत

જીમૂત

ફૂડવેલાં

8..કૃતવેધન

કૃત + વેધન

જે પોતે જ પોતાના ફળ માં છેદ કરે છે એવી
વનસ્પતિ...

જેને ગુજરાતી માં કડવાતુરીયાં કહે છે.. એનું
વૈજ્ઞાનિક નામ *Luffa Acutangula*..

આના કડવા ફળ વમન તથા આસ્થાપન યોગો માં
પ્રયોજાય છે...

5:07 PM

Luffa Acutangula

कृतवेधन

Fruit

कृतवेधन

६९वां तुरीयां

9..ક્લીતક

આદ્રતા અથવા પચપચતા પણ શરીર તથા મન માંથી(નપુંસકપણા ને) દૂર કરી ને તન મન ને સુદ્રઢ તથા વીર્યવાન કરનાર...

આનુપ અને સ્થલજ એમ બે પ્રકાર ના ક્લીતક ના ફળ લેવાનું ચરક માં જણાવેલ છે...

આનુપ એટલે કાશ્મીર ના

બારામુલ્લા જેવા આનુપ પ્રદેશ માં થતું ચષ્ટીમધુ...

તથા સ્થલજ નોર્થ-વેસ્ટ ફ્રંટીયર નો જે ભાગ હાલ પાકીસ્તાન માં છે એમાં થતું ચષ્ટીમધુ...

આમસ્ટરડમ યુનિ. માં

વૈજ્ઞાનિક સંશોધન થી સાબિત થયું છે કે ચષ્ટીમધુ

ના મૂળીયા નો પાઉડર મોઢાં વાટે લેવાથી શરીર

માંથી પોટેશીયમ ના લવણ મૂત્ર માં વધુ નીકળે

છે જ્યારે સોડીયમ ના લવણ સ્ટોર થાય છે

જેને લઈ ને શરીર માં વજન વધારો થાય છે

બ્લડસરક્યુલેટરી સિસ્ટમ પર વધારા નું દબાણ

આવતા ખાસ કરી ને ઍકલ જોઇન્ટ પર સોજા

આવે છે... આથી કદાચ ચરકસંહિતા માં ફલીની

ના લીસ્ટ માં ચષ્ટીમધુ ને મુકાયું હશે..

આનું ગુજરાતી નામ જેઠીમધ તથા વૈજ્ઞાનિક નામ

Glycyrrhiza Glabra

આના ફળ ને ચરક માં વિરેચન યોગ માં પ્રયોજ્યા છે...

Glycyrrhiza Glabra

कलीतक आनुपदेशे

A photograph of a Glycyrrhiza Glabra plant, showing its green leaves and a central stem with a cluster of small, yellowish-white flowers. The plant is set against a blurred background of green foliage.

Glycyrrhiza Glabra

क्लीतक (स्थलज)

स्थलज
कलीलक
फलशिङ्ग

आनुप वलीतक फलशिंग

વલીતક

જેઠીમધ

યષ્ઠીમધુ ના ફળ ના બીજ

10..પ્રકીર્ય

જે વિશિષ્ટ રીતે ગુંચવાઈ ને ફેલાતી જાય એવી
વેલાળ વનસ્પતિ... સંસ્કૃત માં પૂતિકરંજ કે
કુબેરાક્ષ તરીકે ઓળખાય છે જેને ગુજરાતી માં
કાંકયા કહે છે એનું વૈજ્ઞાનિક નામ *Caesalpinia*
Crista છે...

આના ફળ ની મીંજ વિરેચન યોગ માં પ્રયોજાય
છે...

5:39 PM

Caesalpinia Crista

प्रकीर्ण

11..ઁદકીર્ય

જે પાણી (ઁદક) ના કારણે ફેલાય છે...

કરંજ ના વૃક્ષ નદી કિનારે વધુ હોય છે એના બીજ નદી ના વહેતા પાણી માં પડી ને દૂર દૂર સુધી ની જમીન માં પહોંચી ને પુનઃ ઉગે છે...

કરંજ ને ગુજરાતી માં કણઝી કહે છે...

વૈજ્ઞાનિક નામ Pongamia Pinnata છે...

આના ફળ ની મીંજ વિરેચન યોગ માં પ્રયોજાય છે.

6:38 PM

Pongamia Pinnata

उदकीर्य

उदकीर्य

कएली

12.. પ્રત્યેકપુષ્પી

લાંબી સળી જેવા પુષ્પદંડ પર ક્રમબદ્ધરીતે
ગોઠવાયેલ પુષ્પ હોવાથી પ્રત્યેકપુષ્પી કહેવાય
છે... આ વનસ્પતિ માં પુષ્પદંડ સીધો જ નજરે
ચઢે છે...

ગુજરાતી માં આને અધેડો કહે છે...

વૈજ્ઞાનિક નામ *Achyranthes Aspera* છે..

આના બીજ ને શિરોવિરેચન માટે પ્રયોગ માં લેવાય
છે...

11:05 AM

A photograph of a dense cluster of Achyranthes Aspera plants. The plants have green, heart-shaped leaves and several upright, reddish-brown stems. Each stem is topped with a long, slender spike of small, white, tubular flowers. The background is a soft-focus green, suggesting a natural outdoor setting.

Achyranthes Aspera

प्रत्येक पुष्पी

अपामार्गतिंडुल

प्रत्येकपुष्पी

अधेडो

May 18, 2018

PhotoDirector

13.. અભયા

જે ભય ને દૂર કરી ને અભય સ્થાપે છે ... અભયા
થી હરડે લેવા માં આવે છે... જેનું વૈજ્ઞાનિક નામ
Terminaliya Chebula છે.. આની ફલમજ્જા
નો પ્રયોગ વિરેચન યોગ માં થાય છે...

11:21 AM

Terminaliya Chebula

अभया

અભયા

હરડે

14.. અન્તઃકોટરપુષ્પી
ઊંડી ગુફા જેવી પુષ્પ રચના...

ચરકસંહિતા માં માત્ર એક જ વાર
અંતઃકોટરપુષ્પી નામોલ્લેખ અધ્યાય - ૧ માં
જોવા મળે છે આ વનસ્પતિ ને ગુજરાતી માં
સમુંદ્રશોષ તરીકે ઓળખાવી છે. જેનું વૈજ્ઞાનિક
નામ *Argyreia Speciosa* છે.. આના ફળ
વિરેચન યોગ માં વપરાય છે...

11:43 AM

A photograph of two large, light purple flowers with dark purple centers, surrounded by green leaves. The flowers are in the foreground, and the background is filled with more green foliage.

Argyreia Speciosa

अन्तःकोटरपुष्पी

15..હસ્તિપર્ણી

વિસ્તાર માં મોટા અને જોતાં જ આકર્ષણ અને
આશ્ચર્ય થાય એવા પાન ધરાવતી વનસ્પતિ...

આના ફળ વમન યોગ માં વાપરેલ છે..

આ વનસ્પતિ સંદિગ્ધ છે... વૈજ્ઞાનિક નામ

15..હસ્તિપર્ણી

વિસ્તાર માં મોટા અને જોતાં જ આકર્ષણ અને
આશ્ચર્ય થાય એવા પાન ધરાવતી વનસ્પતિ...

આના ફળ વમન યોગ માં વાપરેલ છે..

આ વનસ્પતિ સંદિગ્ધ છે... વૈજ્ઞાનિક નામ

Merremia Peltata ધરાવતી વનસ્પતિ ને

હસ્તિપર્ણી તરીકે ઓળખાવેલ છે...ધરાવતી

વનસ્પતિ ને હસ્તિપર્ણી તરીકે ઓળખાવેલ છે...

A photograph of a Merremia peltata plant. The image shows several large, heart-shaped (peltate) green leaves with prominent veins. To the right, there are several white, trumpet-shaped flowers with yellow centers. In the upper left, there are some green, unopened flower buds. The text "Merremia peltata" is overlaid in a stylized yellow font with a red outline.

Merremia peltata

हस्तिपर्णी

हस्तिपर्णी

May.18,2018

PhotoDirector

16.. શારદામ્

શરદ ઋતુ માં લાગતી ફળશીંગો...

આ વનસ્પતિ વિશે વિદ્વાનો માં ઘણાં મંતમતાંતર છે.. સારીવા અને નિલીકા ના ફળ શરદ માં આવે

છે જ્યારે સપ્તપર્ણ ને પુષ્પો શરદ માં લાગે છે...

નિઘંટુ માં ત્રણેય વનસ્પતિ ને શારદી કે શારદામ્

પર્યાય આપેલ છે... નિલીકા (ગળી) વનસ્પતિ ના

ફળશીંગ ના બીજ વિરેચન માં ઉપયોગી છે એ

જોતાં ત્રણેય પૈકી નિલીકા એ શારદામ્ તરીકે

વધુ યોગ્ય લાગે છે

ગુજરાતી માં નિલીકા ને ગળી કહે છે.. જેનું

વૈજ્ઞાનિક નામ Indigofera Tinctoria છે.

17.. કંપિલ્લક

જેના ફળ ખાવાથી રેચ લાગે છે અને શરીર માં
કંપકંપી (શ્રીલ) અનુભવાય છે..

ગુજરાતી માં પણ કંપિલો કહેવાય છે તાપી નદી
ના કિનારે આના ઘણાં વૃક્ષ છે...

વૈજ્ઞાનિક નામ Mallotus philipinensis
ચરક માં કંપીલા ના આખા ફળ ના ચુર્ણ ને વિરેચન
માં વાપરવાનું લખ્યું છે... પણ આજે ફળ પર
ચોટેલી રજ જેવા પાઉડર નો પ્રયોગ ઔષધિયોગ
માં થાય છે આ રજ પાણી માં અદ્રાવ્ય છે પણ
આલ્કોહોલ માં ઓગળે છે... આથી કદાચ ચરક
ના સમય માં આખુ ફળ યોગ માં વપરાતું હશે...

1:09 PM

Mallotus philipinensis

कंपिल्लक

कंपिल्लक

कंपीलो

18..આરગ્વધ

જે રોગ થવાની શંકા નો પણ નાશ કરે છે... રગ = શંકા

ગુજરાતી માં આ વનસ્પતિ ને ગરમાળો તરીકે ઓળખે છે જેનું વૈજ્ઞાનિક નામ Cassia

Fistula છે.. આના ફળ સુખવિરેચનીય યોગ માં વપરાય છે.

5:06 PM

A photograph of a Cassia Fistula tree, showing a dense cluster of bright yellow flowers hanging from a branch, surrounded by lush green leaves. The text "Cassia Fistula" is overlaid in red with a yellow outline at the top, and "आरग्वध" is overlaid in red with a yellow outline in the center.

Cassia Fistula

आरग्वध

19.. કુટજ

પર્વતીય પ્રદેશ માં જન્મે છે...

આના ફળ ના બીજ ને ઇન્દ્રિયવ કહે છે અને વમન
તથા આસ્થાપન યોગો માં પ્રયોજવા માં આવે છે..
ગુજરાતી માં જેને કડો કહે છે તથા વૈજ્ઞાનિક નામ
Holarrhena Antidysenterica છે.

5:12 PM

Holarrhena Antidysenterica

कुटज

May 18, 2018

PhotoDirector

ચરકસંહિતા સૂત્રસ્થાન ના પ્રથમ અધ્યાય માં
મૂલીની અને ફલીની બાદ..અશમન્તક , સ્નુહી
અને અર્ક આ ત્રણેય ના ક્ષીર તેમજ પૂતિક,
તિલ્વક અને કૃષ્ણગંધા આ ત્રણ વૃક્ષ ની છાલ
નો પરીસર્પ શોથ અર્શ દદ્રુ વિદ્રધિ ગંડ કૃષ્ણ અલજી
જેવા ત્વચારોગ વિકારો માં આ છ વનસ્પતિઓ
શરીરસંશોધન માટે વમન કે વિરેચન ઔષધીયોગો
માટે મહત્વ ની બતાવેલ છે...

1.. અશમાન્તક:

જે અશ્મ (કાળામીંઢ- ગોળ પત્થર) ને પણ
આન્તક આવરી લે છે અથવા પોતાના વિસ્તાર થી
ઢાંકી દે છે એ...

આ વનસ્પતિ સંદિગ્ધ છે...

પણ એક વાત નિશ્ચિત છે કે એને તોડતા ક્ષીર ટપકે
છે તથા તૃણ કે ક્ષુપ પ્રકાર ની છે...તથા એનું ક્ષીર
વામક છે...

વિદ્વાનો એ... અશ્મન્તક તરીકે Buhinia ra-
cemososa ગણાવેલ છે પણ એમાંથી ક્ષીર આવતુ
નથી અને વામક પણ નથી.. FicusRumphii માં
ક્ષીર આવે છે પણ એ વામક નથી.

કટી મેખલા બનાવવા વપરાતી મુંજ જેવી કોઇ
ઘાસવર્ગ ની વનસ્પતિ હોય એવું લાગે છે કારણ કે
એના એક ગુણ મૂત્રલ પણ બતાવેલ છે અને મેદ
તથા કફ ને હરનાર પણ છે...

2..સ્ત્રુહી

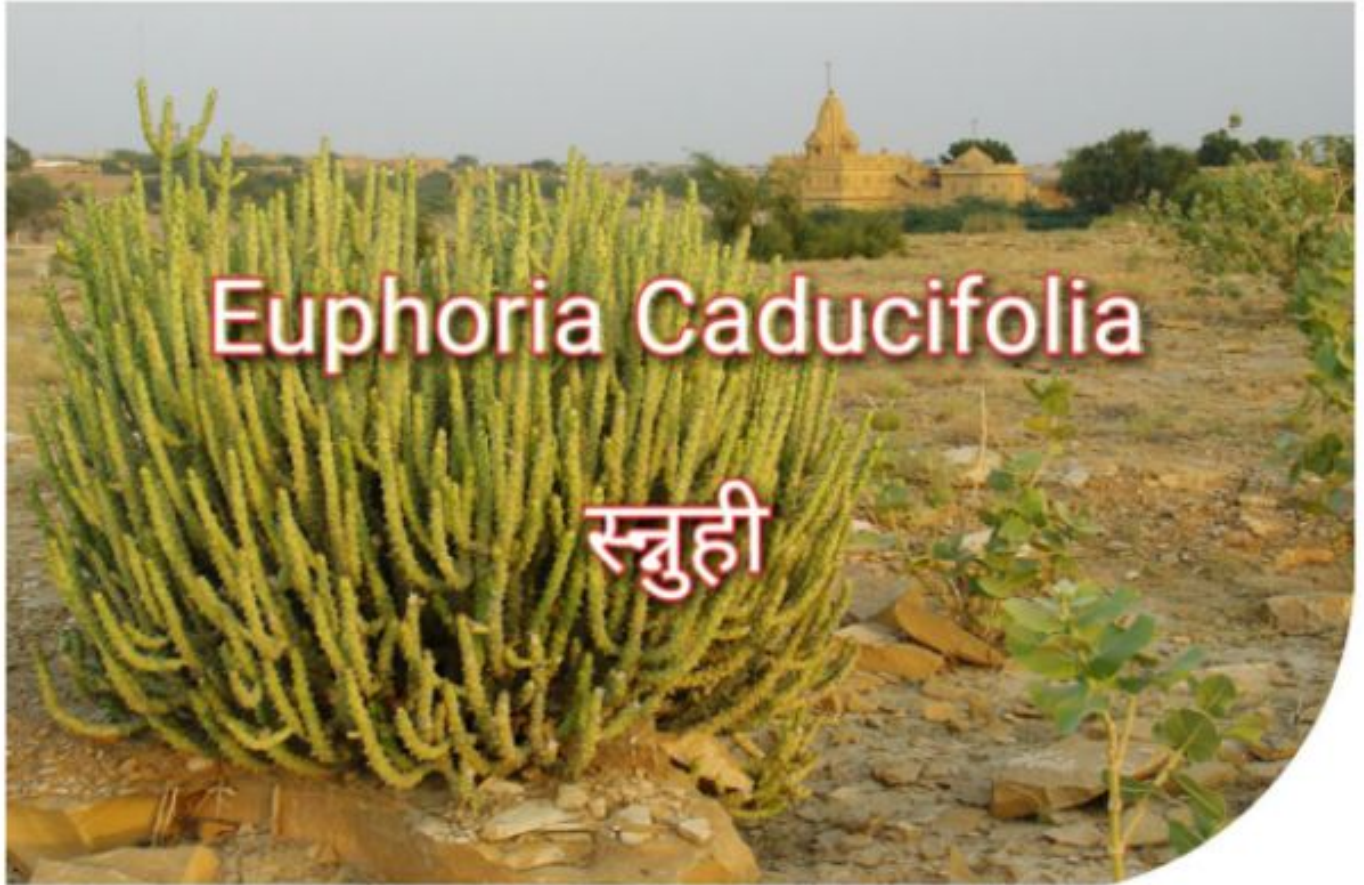
જેને છેદતાં ભરપુર ક્ષીર પ્રસ્ત્રવે છે...

ગુજરાતી માં જેને વાડ થોર તરીકે ઓળખે છે અને

જેનું વૈજ્ઞાનિક નામ Euphoria Caducifolia

છે.. આ ના ક્ષીર નો ઉપયોગ વિરેચન યોગ માં

કરાયો છે...

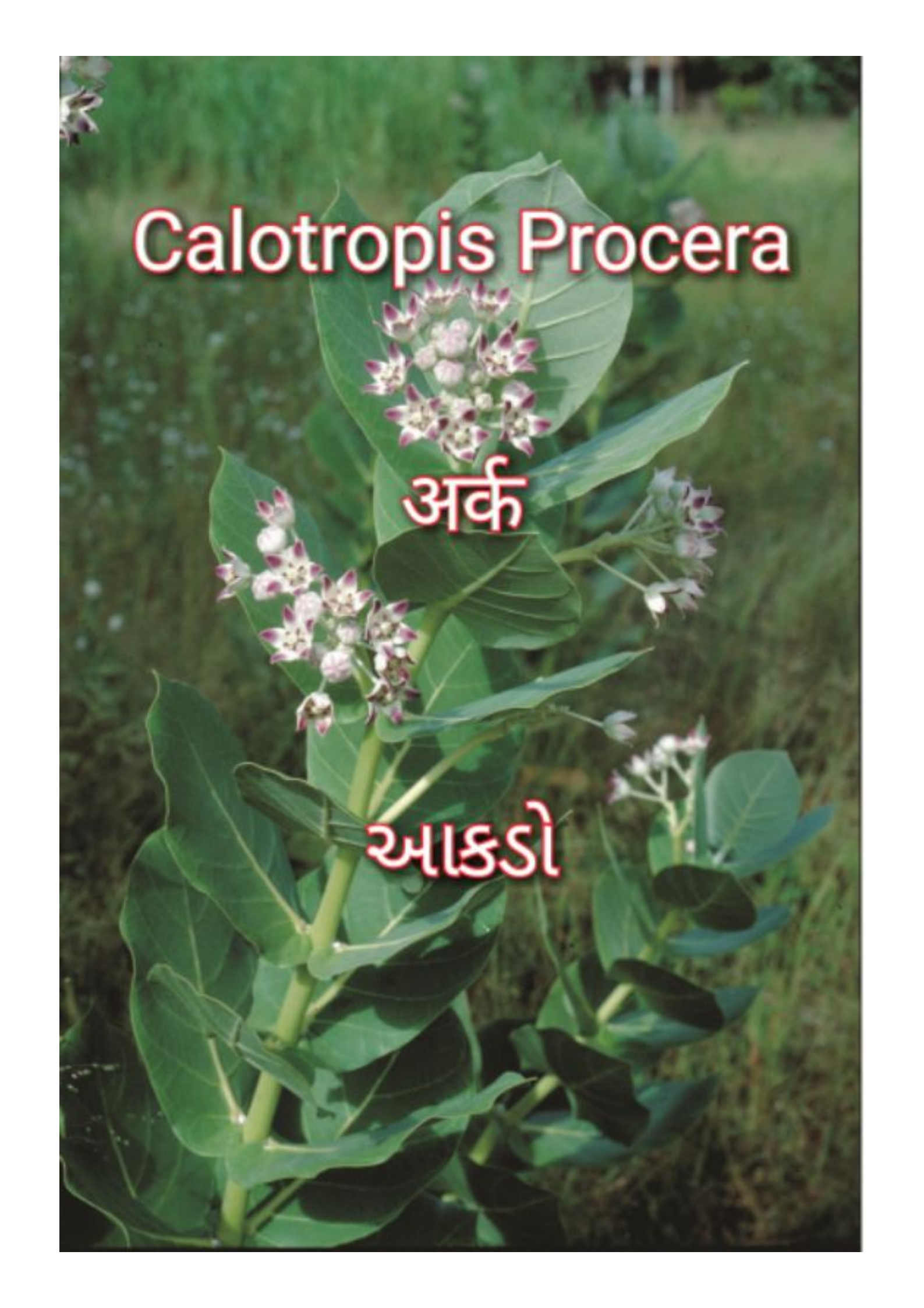

૩.. અર્ક

જે પ્રખર તેજ (ઉષ્ણતા) ને લઇ ને લોકકલ્યાણ
કારી હોવાથી પૂજાય છે એ...

ગુજરાતી માં જેને આકડો કહે છે જેનું વૈજ્ઞાનિક
નામ Calotropis Procera છે..

એનું ક્ષીર વમન તથા વિરેચન બંને માં પ્રયોજાય
છે...

Calotropis Procera

अर्क

आकड़ो

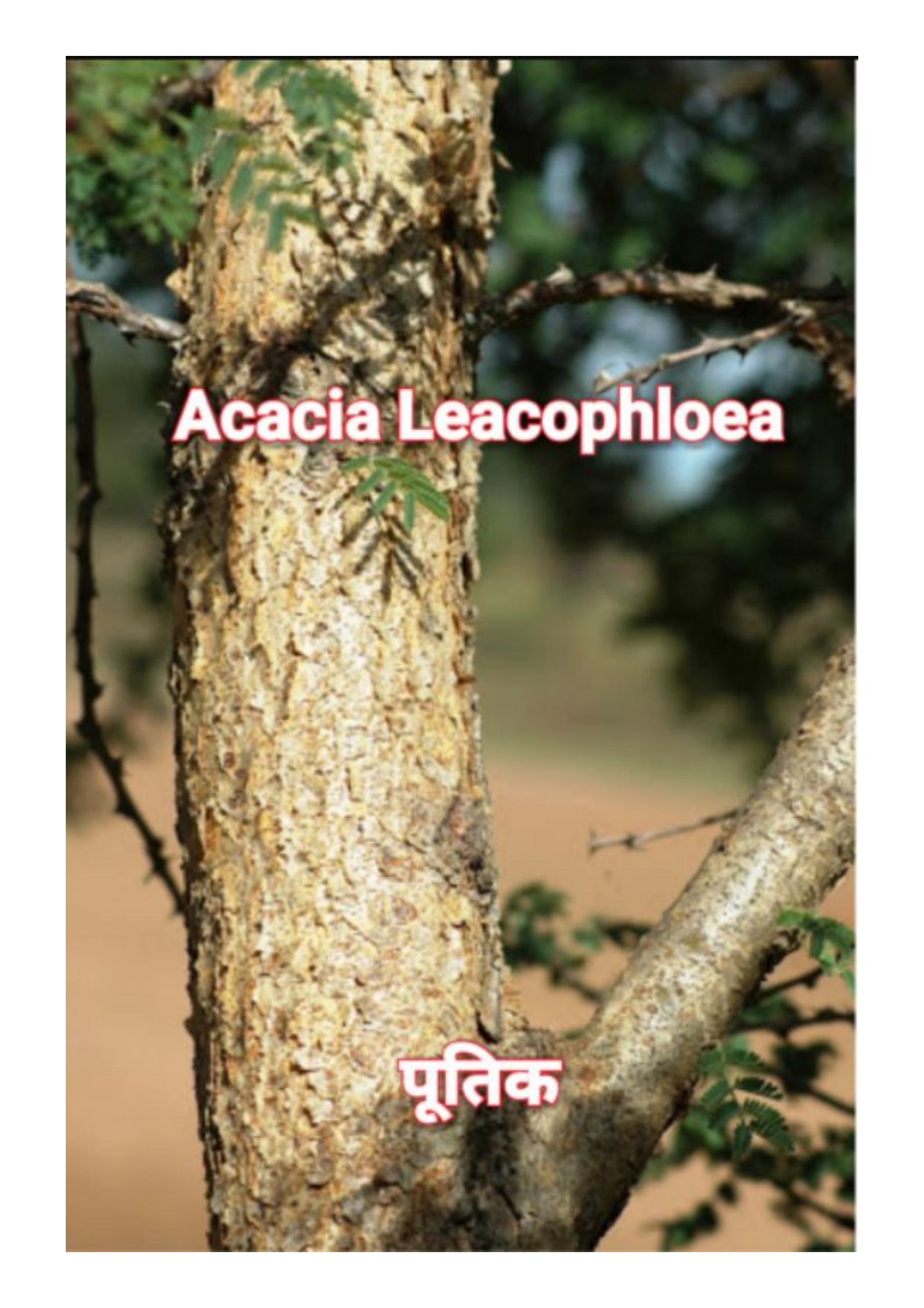
4.. પૂતિક

જેમાં થી વિષ્ટા-મળ જેવી અસહ્ય દુર્ગંધ આવે છે એવી વનસ્પતિ...

આ વનસ્પતિ વિશે પણ વિદ્વાનો નો મંતમતાંતર છે કોઈ એ પૂતિકરંજ કે કાંકયા ને ગણાવેલ છે પણ આજ અધ્યાય માં પ્રકીર્ય અંતર્ગત એ આવી જાય છે બીજું એ ક્ષુપ કે વેલ પ્રકાર ની છે અને એ ફલીની ના લીસ્ટ માં છે એટલે છાલ ના લીસ્ટ માં પુનરોક્તિ ના હોઈ શકે...

પૂતિક ના વર્ણવેલ ગુણકર્મ સાથે ગુજરાતી માં જેને હરમોબાવળ કહે છે... આ બાવળ ની છાલ સફેદ અને ગુંદર વિષ્ટાગંધી હોય છે...

આનું વૈજ્ઞાનિક નામ *Acacia Leacophloea* છે.. એ બરાબર મેળે આવે છે... આની છાલ ને ત્વચાવિકારો માં વિરેચન અર્થે પ્રયોજવામાં આવે છે...

Acacia Leacophloea

पूतिक

5..તિલ્વક:

જેની છાલ માં તલ (તિલ) ની જેમ સ્નેહ રહેલ છે અને શરીર ને પણ સ્નેહ થી સ્નિગ્ધ કરે છે...

મોટાભાગે તિલ્વક: થી રોધ્ર એટલે કે લોધર લેવાય છે... પણ ચરક માં જે તિલ્વક ના ગુણકર્મ વર્ણવેલ છે એની સાથે લોધર ની પ્રોપર્ટી સાથે મેળ માં આવતા નથી...

લોધર... લઘુ, રૂક્ષ, કષાયરસ શિતવીર્ય, ગ્રાહી અને સ્તંભક છે.

જ્યારે ચરક માં જે રીતે તિલ્વક ના ઔષધીય પ્રયોગ દર્શાવેલ છે એ પ્રમાણે તિલ્વક... ગુરુ, સ્નિગ્ધ, રેચક ,ઉષ્ણવીર્યપ્રધાન કટુરસ ધરાવતું હોવું જોઈએ...

તિલ્વક થી વૈજ્ઞાનિક નામ Viburnum

Grandiflourm

વાળી હિમાલય માં થતી વનસ્પતિ લઘ શકાય છે જેની પ્રોપર્ટી તિલ્વક સાથે મેળે આવે છે...

6..કૃષ્ણગંધા

કાળામરી નો એક પર્યાય કૃષ્ણ છે તથા પિપ્પલી નો એક પર્યાય કૃષ્ણા છે એટલે જે વૃક્ષ ની છાલ મરી કે પીપર જેવી તીક્ષ્ણગંધી છે એ...

વિદ્વાનો કૃષ્ણગંધા થી સરગવો લે છે.. કડવા સરગવા ને ગુજરાતી માં સેકટો કહે છે.. જેનું વિજ્ઞાનીક નામ Moringa Concanensis ચરક માં આની છાલ ને વિરેચન યોગ માં પ્રયોજી છે.

A photograph of a large, mature tree with a thick, textured trunk and a dense canopy of green, feathery leaves. The tree is viewed from a low angle, looking up towards the sky. The text "Moringa Concanensis" is overlaid in the upper-middle part of the image, and "कृष्णगंधा" is overlaid in the lower-middle part.

Moringa Concanensis

कृष्णगंधा

કડવો સરગવો
સેક્ટો